

І.М. ШАРКОВА

*Ірина Миколаївна Шаркова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»**

ORCID: 0000-0002-2010-3811

ДОБРОСОВІСНІСТЬ У СИСТЕМІ КАТЕГОРІЙ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Ця стаття знаходиться в руслі останніх дискусій з приводу реформування юридичної освіти, що є актуальним не лише для нашої країни, а й для всього цивілізованого світу.

Головними контрверсивними точками зору з цього питання є наступні:

1) *позитивістська позиція*, відповідно до якої головним критерієм освіти є її функціональна та економічна ефективність у суто утилітарному сенсі як позитивне сальдо необхідних витрат та очікуваних здобутків;

2) *юснатуралістична позиція*, яка головним чином орієнтує юридичну освіту на прищеплення основних цінностей Права та Справедливості, що останніми роками актуалізується в сучасному вітчизняному науково-правовому дискурсі як питання філософії правового виховання¹.

Пропонується розглянути цю проблему в дусі постулатів саме природного права, виходячи з того, що цінність юридичної освіти має індексуватися не ступенем відповідності потребам та очікуванням юридичної професії та судової влади, а тим, наскільки вона сприяє новій юриспруденції, необхідній для всебічній трансформації нашого суспільства в «товариство сталого розвитку» (*Sustainable Development Society*)².

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми правового виховання знаходяться у фокусі зору вітчизняних правознавців. Найбільш вагомий внесок у розробку цієї предметної галузі зробили такі відомі вчені юристи та філософи, як А.П. Гетьман, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, Ю.Ю. Калиновський, Г.П. Клімова, І.І. Коваленко, В.О. Лозовой, С.І. Максимов, О.В. Петришин, В.Я. Тацій, М.П. Требін, С.В. Шефель та інші.

Однак у фундаментальних працях у цій сфері недостатньо уваги приділено змістовним аспектам правового виховання, зокрема жодним чином не аналізуються фундаментальні цінності права, а така важлива морально-правова засада правосвідомості, як принцип добросовісності, взагалі не згадується³.

Формулювання мети статті. Головне цілепокладення статті визначається у тому, щоб з'ясувати місце і роль морально-правового принципу добросовісності (*bona fides*) у системі базових категорій юридичної освіти для розробки нових філософсько-правових засад її модернізації в дусі юснатуралізму.

Виклад основного матеріалу. Ще в минулому столітті було висловлено думку про те, що юридична освіта увійшла в серйозну кризу. При цьому підкреслювалося, що «ми не можемо вирішити цю кризу, якщо прогресивні критичні мислителі та соціальні критики діють так, ніби викладання не є предметом, гідним нашого погляду»⁴.

Фактично криза юридичної освіти є не лише інструментальною (дидактичною) чи управлінською проблемою. Насправді це світоглядна проблема декадансу юридичного позитивізму, що нині намагається взяти реванш у своєму змаганні з філософією природного права. Ця криза обумовлена «переходом від загальної судової практики, зосередженої на ідеалі справедливості, до судової практики з обмеженим доступом, зосередженої лише на суворій відповідності позитивному закону»⁵.

Орієнтація майбутніх юристів на зубріння окремих статей нормативних актів та формалістична їх «дресура» через натаскування на буквальну інтерпретацію норм, що в них містяться, виглядає безглуздо в умовах широкого та вільного доступу до правової інформації.

Однак такий підхід поки ще переважає в юридичній освіті, а це не лише суперечить здоровому глузду, а й безжально виснажує творчий дух права. Як справедливо помічено, «юридична практика переконливо демонструє, що механічного запам'ятовування законів та технічного вміння їх застосовувати абсолютно недостатньо. Позитивно-прагматистський праксіс, ця горезвісна буквоїдська практика, явно поступається за своєю продуктивністю природно-креативному поєси́су, практикуванню, натхненому Духом Права»⁶.

Альтернативою позитивістській інтенції є постановка в центр уваги юридичної освіти засвоєння таких базових цінностей права, як Добро, Справедливість, Свобода, Рівність, Розумність, – на основі яких розроб-

лено зміст відповідних принципів права, які надають сенс усім іншим правовим приписам, що з них, власне, й випливають.

Саме в цьому контексті вирішення сучасної кризи юридичної освіти можливе лише шляхом пріоритетного та поглибленого вивчення загальних принципів права.

Серед загальних засад права виокремлюється принцип добросовісності (*bona fides*), який по суті є кінцевою засадою права і визначає граничну межу, що розрізняє Право і Безправ'я, Добро і Зло.

Цей морально-правовий принцип було сформовано на межі епох, у часи розквіту класичного римського права. Для з'ясування його змісту було здійснено на рівні монографічного дослідження конкретно-історичний аналіз цього видатного правового феномена в контексті античних реалій та відстежено його рецепцію в сучасні правові системи.

За результатами цієї роботи було побудовано наступну дефініцію, яку доречно згадати в контексті нашого дослідження: «Надісторична сутність добросовісності полягає в тому, що цей загальноцивільстичний принцип природного права, основним призначенням якого є встановлення граничних засад здійснення суб'єктивних цивільних прав, виконує головну функцію протидії зловживанню правом і містить об'єктивні критерії: (а) оцінки справедливості розподілу прав та обов'язків, благ і витрат та супутніх ризиків між суб'єктами певних правовідносин на основі товарно-грошової еквівалентності; (б) тлумачення пов'язаних з ними юридичних фактів, мотивів та обставин відповідної поведінки сторін цих зобов'язань на основі критерію природної розумності (здорового глузду)»⁷.

Особливу увагу необхідно звернути на те, що принцип добросовісності головним чином «заточений» на подолання зловживанням правом, яке має місце головним чином через буквальне тлумачення певної норми права або змісту договору.

Тому для того, щоб успішно діяти в складних конфліктних ситуаціях задля запобігання можливій несправедливості перед тим як перейти до безпосереднього застосування необхідної норми права, юристу потрібно здобути навички звернення до вихідних ідейних засад права та на основі правової дискреції зробити первісний моральний, світоглядний вибір.

Отже, від самого початку правового навчання та виховання необхідно «...визначитися: на якому, власне, боці буде практикувати правник – Добра (*Bona*) або Зла (*Mala*), в ім'я чого боротися – віри в добро (*bona fides*) чи віри у зло (*mala fides*), у який спосіб він має реалізовувати обрану мету – через зловживання правом чи керуючись принципами добра, справедливості (*ex aequo et bono*) та доброчесності (*ex boni mores*)»⁸.

Отже, для кращого розуміння проблеми подолання кризи юридичної освіти було проаналізовано аксіологічний потенціал морально-правового принципу добросовісності.

Виявляється, саме цей принцип є найбільш ефективним інструментом запобігання або подолання основної проблеми судової практики – зловживання об'єктивним правом (не лише матеріальним, а й процесуальним) та природними суб'єктивними правами.

Це приводить до висновку про те, що справедливість, добросовісність, припинення зловживань буквою права мають стати головним орієнтиром перебудови сучасної юридичної освіти на класичних зразках римського права.

¹ Філософія правового виховання : навч. посіб. / А.П. Гетьман, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. ; за ред. А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2012. 248 с.

² Modiri J. The Crises in Legal Education. *Acta Academica*. 2014. № 46(3). P. 1–24. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2740987>

³ Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін. ; за ред. В.Я. Татція, А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2010. 368 с.

⁴ Hooks B. Teaching to transgress: education as the practice of freedom. New York: Routledge, 1994. P. 12.

⁵ Modiri, J. The Crises in Legal Education. *Acta Academica*. 2014. № 46(3). P. 1–2.

⁶ Гайдулін О.О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння : підручник для вищ. військ. навч. закл. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. С. 435.

⁷ Шаркова І.М. Принцип добросовісності в римському приватному праві: історія та сучасність : монографія; за наук. ред. В.Ф. Опришка ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. Київ : КНЕУ, 2011. С. 38.

⁸ Гайдулін О.О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння : підручник для вищ. військ. навч. закл. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. С. 434–436.

References:

Getman, A.P., Danilyan, O.G. & Dzoban, O.P. ta in. (2012) *Filosofiya pravovogo vyhovannya*. Harkiv: Pravo [in Ukrainian].

Modiri, J. (2014) The Crises in Legal Education. *Acta Academica*. 46(3), 1–24. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2740987> [in English].

Getman, A. P., Gerasina, L. M., Danilyan, O. G., Tatsiy, V. Ya. ta in. (2010) *Pravove vihovannya v suchasniy Ukrayini*. Harkiv: Pravo [in Ukrainian].

Hooks, B. (1994) *Teaching to transgress: education as the practice of freedom* / Bell Hooks. – New York: Routledge [in English].

Gaydulyn, O.O. (2019) *Filosofiya prava. Evropeyski paradigmi pravorozuminnya*. K. : NUOU imeni Ivana Chernyahovskogo [in Ukrainian].

Sharkova, I.M. (2011) *Printsip dobrosovisnosti v rimskomu privatnomu pravi: istoriya ta suchasnist* (za nauk. red. V. F. Oprishka). K.: KNEU [in Ukrainian].

Резюме

Шаркова І.М. Добросовісність у системі категорій юридичної освіти: історичні та теоретичні аспекти.

Стаття відображає недавні дебати в сучасному науковому дискурсі про юридичну освіту, зокрема про виховання на базових цінностях права і справедливості. Для більш глибокого з'ясування проблеми здійснено аналіз аксіологічного потенціалу морально-правового принципу добросовісності. Це дало можливість зробити висновок про те, що чесність, добросовісність і протидія зловживанню правом повинні послужити орієнтиром для сучасної правової освіти.

Ключові слова: юридична освіта, право та справедливість, юриспруденція, загальні принципи права, добросовісність, зловживання правом.

Резюме

Шаркова И.Н. Добросовестность в системе категорий юридического образования: исторические та теоретические аспекты.

Статья отражает недавние дебаты в современном научном дискурсе о юридическом образовании, в частности о воспитании на базовых ценностях права и справедливости. Для более глубокого выяснения проблемы осуществлен анализ аксиологического потенциала морально-правового принципа добросовестности. Это дало возможность прийти к выводу о том, что честность, добросовестность и противодействие злоупотреблению правом должны послужить ориентиром для современного правового образования.

Ключевые слова: юридическое образование, право и справедливость, юриспруденция, общие принципы права, добросовестность, злоупотребление правом.

Summary

Iryna Sharkova. Good Faith in the System of Legal Education Categories: Historical and Theoretical Aspects.

This article reflects on recent debates on legal education, in particular on instilling basic values of Law and Justice, in modern scientific discourse.

It is argued that the value of legal education should not be indexed by how well it serves the needs and expectations of the legal profession and judiciary, but rather how it contributes to a new jurisprudence suited to the all-round transformation of Sustainable Development Society.

As far back as the last century the view was expressed that there is a serious crisis in education. It was strongly emphasized that "We cannot address this crisis if progressive critical thinkers and social critics act as though teaching is not a subject worthy of our regard.

In point of fact the crisis of legal education is not only a instrumental (didactical) or managerial problem. Namely that is 'the crisis set in motion by the shift from a general jurisprudence, centered on the ideal of justice, to a restricted jurisprudence, focused merely on the coherence of the positive law'.

For that reason, warding off and resolving the crisis through the in-depth study of general principles of law, as a matter of priority, are very important in a modern context.

For a better understanding of the problem, axiological potential of the moral and legal principle of good faith was analyzed. Turns out that was this principle is the most effective preventing or overcoming instrument on main jurisprudence problem – abuse of objective law (not only substantive but also procedural) and natural subjective rights.

It led to the conclusion that fairness, good faith, stop abuses of law should provide the main benchmark for the modern legal education.

Key words: legal education, of Law and Justice, jurisprudence, general principles of law, good faith, abuse of law.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2019.07

УДК 349.6

А.Л. ГОЛОВКО

*Аліна Леонідівна Головка, здобувач Національної академії внутрішніх справ**

ORCID: 0000-0001-6610-0897

**ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Постановка проблеми. Зростаючий антропогенний вплив на довкілля внаслідок стрімкого зростання населення Землі, науково-технічної революції, нераціонального, а іноді хижацького використання природних ресурсів призводить до порушення екологічної рівноваги та спричиняє численні екологічні кризи. На початку ХХІ ст. значно загострилися та набули глобального характеру такі екологічні проблеми, як зміна клімату, зменшення біорізноманіття, знищення лісів, опустелювання, забруднення Світового океану, дегра-

© А.Л. Головка, 2019

* *Alina Holovko, postgraduate student of the National Academy of Internal Affairs*